This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशायनमः॥ श्रीशारदायैनमः॥ हरिहरगुरुभक्तः सर्वलोकानुरक्तस्त्रिभुवनगतकीर्तिः
कांतकंदर्पमूर्तिः॥ रणरिपुगणकालोवैजलक्षोणिपालोजयतिजयतिदाता सर्वकर्माविधाता॥१॥
चंद्रावतीवदनचंद्रचकोरधीरः श्रीविक्रमार्कतनयोनयतंत्रवेत्ता॥ चौहानवंशतिलकः पटनाधि
राजोराजापरंजयतिवैजलदेवनामा॥२॥ रामोमेभिहितंकरोतुसततंरामंभजेसादरंरामेण
पहतंसमस्तदुरितंरामायतुभ्यंनमः॥ रामान्मुक्तिरभीप्सितासरभसंरामस्यदासोस्म्यहंरामे
रंजेतुमेमनः करुणयाहेराममामायकथ॥३॥ श्रीमद्वैजलदेवेनरामभक्तिरतात्मना॥ इतिवि
त्रनमेकान्नकदाचित्रिश्चितामुधा॥४॥ अस्थिरवज्जमयं यस्यदस्यचमेचवर्मेवत॥ सदधी
चिः सकलंश्चनातिछ्सुचिरंभुवि॥५॥ नसंप्रतिशरीराणिनराज्यानिधनानिच॥ तेषां
स्वर्गगतानांहिकीर्तिर्जयतिभूतले॥६॥ पश्चिनीपत्रजलवत्संसारेसर्वमस्थिरं॥ कीर्ति
रस्मरसंबद्धास्थिराभवतिभूतले॥७॥ इहलोकेसुखंयेनपरलोकेपिजायते॥ तदेवप्रसहक
मीकर्तव्यंद्धरदर्शिभिः॥८॥ संसाराम्भोधितरणंतेप्रनामानुकीर्तनं॥ रामनामान्विनानस्मा

Acc. No. 3151.
Title - प्रबोध-चन्द्रिका
Author - बैजलभूपति
Date - संवत् 1820.
Sub - व्याकरण
folio - 12
Xerox - 23.

KKSU LIBRARY RAMTEK 441 106 M-1900 Dist Nagpur

Checked 2012

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्वाक्रियाक्रियतेमया ॥९॥ बालानां सुप्रबोधाय तोषाय विदुषामपि ॥ आकल्पमपि सं
सारे कीर्त्यवृध्यापनाय च ॥१०॥ चित्रं यत्त्रिजितिनिर्यातः कीर्त्तं श्रीहिराधरं ॥ श्रीमान्वे
जलभूपालो विलोक्यैत्यब्रवीत्सुतं ॥११॥ विद्यया द्योतते राज्यं विद्यया जीयते रिपुः ॥ वि
द्यया जायते कीर्त्तिर्विद्यया जायते यशः ॥१२॥ विद्यया जायते धर्मो धर्मेणार्थः प्रजायते ॥
अर्थेन जायते राज्यं सुखं राज्येन जायते ॥१३॥ विद्यापितेव हितकृद्धीमातेव रक्षिका ॥
विद्याप्रियेव सुखदा विद्याकल्पलतोपमा ॥१४॥ धनानामपि सर्वेषां विद्याधनमनुत्तमं ॥
वर्द्धते दीयमानं यन्नान्तरापाहिनस्यति ॥१५॥ नृपैर्न गृह्यते सोदायादैर्न विभज्यते ॥
४ते भक्ष्यैर्न भुज्यते किंचिन्नं च स्पृश्येत् कुत्रचित् ॥१६॥ विद्याधनविहीनो यः स कापुरुष उच्यते ॥ य३
तस्माद्विद्यार्जने पुत्र यत्नं कुरु निरंतरं ॥१७॥ यावन्न राजचर्यांते तावन्न विपद्यहः ॥ या
वन्न यौवनमदग्लावद्विद्या सुपार्ज्जया ॥१८॥ औदार्यधैर्यगांभीर्यशौर्यादिगुणसंचयः ॥
विद्याविद्येन संपन्नः सर्वेषां भवति प्रियः ॥१९॥ दानेन दयया चैव सुदनिजकर्मणा ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दानवीरो दयावीरो युद्धवीर इति क्रमात्॥२०॥ दधीचिर्दानवीरोऽभूद् दयावीरः शिबिर्नृपः॥
हं वीरो युद्धवीरोऽभून्निदर्शनममीत्वयः॥२१॥ स्वकर्मणैव पुरुषः प्रतिष्ठाधिष्ठितो भवेत्॥
यथा कृष्णश्च रामश्च जामदग्न्यश्च पौरुषात्॥२२॥ इह राजा च रंकश्च प्राक्तनेन स्वकर्मणा॥
इह दुःखं सुखं चापि भुंक्ते प्राक्तनकर्मणा॥२३॥ स्वर्गं च नरकं चापि भजते निजकर्मणा॥ स्व
कृतः कर्मपाशोऽयं सर्वेषां सुदुरत्ययः॥२४॥ एवं वदति पितरि विनीतः श्रीहिराधरः॥ कृतां
ॐ जलिपुटोऽभूत्तातसमब्रवीदिदमब्रवीत्॥२५॥ मातापितृभ्यां चिरं संपालितामसुखावहं॥
ति तं कटुककाषायं वा भेषजं पाठ्य तेसु ते॥२६॥ श्रवणांजलिना पी[illegible]तममुपरे त्वामहं तं
मया॥ व्याख्यातो देवमयां किमिहानीमधीयतां॥२७॥ श्रीमान्स्वेज भूपालः श्रीहिराधरबा
लकं॥ सुप्रीयपरितुष्टात्मा सुतमित्यवदत्सुतः॥२८॥ नीतिविद्यास्त्वविद्या च द्वे राज्ञोऽभ्याहितेस
दा॥ तयोरप्यधिका नीतिर्ती राज्यं हि क्रियते यया॥२९॥ क्रियाकारकविज्ञानान्नीतिः सम्प
कृविचिन्त्यते॥ स्यादित्यादिपरिज्ञानाद्बुद्धिः शास्त्रीविवर्द्धते॥३०॥ विना व्याकरणं वाणी रमणी राम १ २
रमलं विना॥ विवेकं च विना लक्ष्मीर्न सुखाय कदाचन॥३१॥ न स्माद्व्याकरणं पूर्वं पठत्वं बुद्धिवृद्धये॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

७ चतुर्थी पंचमी षष्ठी सप्तमी चेति ताः क्रमात् ॥

पञ्चशती तिंपठितांखं राज्यं भज यथासुखं ॥ ३२ ॥ शक्तिराज्याङ्गुसेनांग त्रिवर्गोपायषड्गुणान् ॥ प
थाकालं प्रयुंजानो राजा राज्यं समाचरेत् ॥ ३३ ॥ क्रियाकारकसंबन्ध ज्ञानमुत्पद्यते यथा ॥ उक्तं ह्याप्र
क्रियासेयं तथा संप्रतिपद्यतां ॥ ३४ ॥ प्रबोधचंद्रिका नाम रामनाम समाश्रिता ॥ अज्ञानतिमिरध्वंस
कारिणी विघ्नहारिणी ॥ ३५ ॥ बहवः प्रक्रियाग्रन्थाः सन्ति चेत्तेषु काक्षतिः ॥ मालतीमधुना कापि मधु
पानाम नादरे ॥ ३६ ॥ विभक्तिज्ञानतो यस्मात्प्रबोधः प्रतिपद्यते ॥ तस्मादिह प्रथमतो विभक्तिः प्रतिपाद्य
ते ॥ ३७ ॥ स्यौ हि स्यादि विभक्ती द्वे स्याद्यो सप्तविभक्तयः ॥ एकद्विबहुसंज्ञानि वचनानि च सप्तसु ॥ ३८ ॥
प्रथमा च द्वितीया च तृतीया च तथा क्रमात् ॥ ३९ ॥ प्रथमेव विभक्तिः स्यादुक्ते कर्तरि कर्मणि ॥ अनुक्ते कर्म
कर्त्री द्वितीयाद्या विभक्तयः ॥ ४० ॥ तत्रोक्ते कर्तरि यथा रामो जयति वैरिणः ॥ रणे रामौ वरामाश्च ज
यतश्च जयंति च ॥ ४१ ॥ संबोधनेपि प्रथमा विभक्तिर्भवति ध्रुवम् ॥ यथा हे राम हे रामौ हे रामा इत्यनु स्य
क्रमात् ॥ ४२ ॥ हेशब्दं न विनापि स्यात्क्वचिदंतेपि हे भवेत् ॥ यथा राम प्रसीद त्वं राम हे त्वां भजाम्यहं ॥ ४३ ॥
इत्युदाहरणं तत्रमुक्तं कर्तरि केवलं ॥ अथोदाहरणं किंचिदुक्ते कर्मणि दीयते ॥ ४४ ॥ तजीयते नु
जीयते नेजीयन्ते रणांगणे ॥ रामो रामौ रामाश्च शत्रुभिश्चेति निश्चितं ॥ ४५ ॥ प्रथमांतस्य कुर्तु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्चेत्कर्मणश्चानुगम्यते॥ खंस्या साधेरनुक्तस्य न कदापीति कथ्यतां॥४६॥ अनुक्ते कर्मणि भवेद्द्वि
तीया सा निरूप्यते॥ रामं रामौ च रामांश्च भजाम्यहमहर्निशं॥४७॥ अनुक्ते कर्तरि भवेत्तृतीया
करणेपि च॥ यथा रामेण रामाभ्यां रामैर्वा जीयते रिपुः॥४८॥ करणे दीयते किंचिदुदाहरणमुत्तमं॥
रामः शिरांसि रक्षसां तूर्णं निकृन्तति शितैः शरैः॥४९॥ अनुक्ते संप्रदाने स्याच्चतुर्थी सानुगद्यते॥ फलं
रामाय रामाभ्यां रामेभ्यश्च समर्प्यते॥५०॥ अनुक्ते स्यादपादाने पंचमी सा निगद्यते॥ यथा रामान्नि
६प्र रामाभ्यां रामेभ्यो निर्गतो॥५१॥ अनुक्ते स्यात्तु संबंधे षष्ठी तस्योदाहृतिः॥ रामस्य रामयोश्चापि रा
माणां कीर्तिरुत्तमा॥५२॥ अनुक्ते चाधिकरणे सप्तमी जायते यथा॥ रामे च रामयोश्चापि रामेषु श्रीर्वि
हारिणी॥५३॥ इत्युदाहृतयो दत्ताः सप्तस्वपि विभक्तिषु॥ केन चित्कारणेनासावन्यत्रावस्थितिर्य
था॥५४॥ शीङ्स्थासामधिपूर्वाणामाधारः कर्म तद्यथा॥ अधिशेते वनं रामो ध्यास्ते चाप्यधि
तिष्ठति॥५५॥ अन्वधिप्रतिशब्दानां योगे कर्म भवेद्यथा॥ अधि रामं रमेद्रामं प्रति धावति मे मनः॥
॥५६॥ अनु रामं प्रतिदिनं मानसं मे प्रसीदति॥ कालाध्वनोश्च संयोगे दिनं क्रोशं निषीदति॥५७॥ राम१
अंतरेणांतरा योगे द्वितीया स्याद्विनापि च॥ न मुक्तिर्जायते राममंतरेणांतरा विना॥५८॥ समया ३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

निकषाहाधिगुपर्य्यध्यधसामपि ॥ आङ्योगे तु भवेद्द्वितीया तदुदाहृतिः ॥ ५८ ॥ कानने समयारामो
मरतो निकषा पुरीं ॥ हा सीतां विपिने ऽहं त्ये रावणं धिग्जहार यः ॥ ६० ॥ हरमूर्द्धानमुपरि गङ्गा भाति
हरेरपि ॥ अधिपादाम्बुजमधो राममपारमहं भजे ॥ ६१ ॥ श्रीराममपादमनिशं प्रणतिः क्रियते मया ॥
राममभावसन्ति स्वान्तमदीयन्त्रावसीदति ॥ ६२ ॥ क्रियाविशेषणं कर्म नपुंसकमपीष्यते ॥ यथा निःशं
कमनिशं लंकां रामो ऽवलोकते ॥ ६३ ॥ तृतीया ज्ञायते हेतौ तथेत्थंभूतलक्षणे ॥ रामभक्त्या भवेन्मुक्ति
रामस्यापेन कानने ॥ ६४ ॥ सहार्थे न यथा रामो लक्ष्मणेन सहागच्छति ॥ विनायोगे यथा रामो लक्ष्मणे
न विनानन्दति ॥ ६५ ॥ चतुर्थी संप्रदानेऽर्थे निं ह्यवेतदुदाहृतिः ॥ मार्गं श्रान्तेति पापीयान् ब्राह्मणेन
संप्रयच्छति ॥ ६६ ॥ चतुर्थी गमनार्थस्य धातोः कर्मणि का यथा ॥ जगाम रामचन्द्रोसौ वनाय पितुराज्ञ
४ पि या ॥ ६७ ॥ तादर्थ्ये यथा दारु रामयूपाय तिष्ठति ॥ क्रियायोगे यथा रामो भोजनाय प्रवर्तते ॥ ६८ ॥ नमः
स्वस्त्यादियोगे च यथा रामाय तेन नमः ॥ स्वस्ति रामाय देवाय स्वाहा पितृभ्यः स्वधा सदा ॥ ६९ ॥ सीता वि
रहखिन्नो ऽपि रामो लङ्कां रावणाय नैयत ॥ वषट्स्वधयोश्चतुर्थी स्यान्मन्यकर्मण्यनादरे ॥ ७० ॥ यथा त्वाहं तृ क्राल्ये
णं मन्ये मन्ये त्वाहं तृणाय वा ॥ तथा चतुर्थी रुच्यर्थधातोः प्रीते भवेद्यथा ॥ ७१ ॥ रामाय रोचते नित्यं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

४ प्रासादाद्वीक्षते पुरीम् ॥८२॥ स्मरणार्थस्य धातोर्वा षष्ठी कर्मण्यपि तथा ॥ स्मरणेऽपि रामचंद्रस्य चरणौ अजयोरहं
वायसः
रावणस्य वधोद्यमः ॥ इणिते स्वहधातोः श्वरामायस्य हयात्स्यहं ॥७२॥ क्रुध्यादिकर्मणि
यथा रामः क्रुध्यति शत्रवे ॥ ईर्ष्यसूयप्रतिद्रुह्यस्य यंप्रेक्षलेरले ॥७३॥ रामः शत्रुगणा
येति चतुर्थी समुत्सृत्ता ॥ पंचमीमापतेहेतौ रामान्मुक्तिः प्रजायते ॥७४॥ भयहेतौ यथा रामाद्बिभेति
युधि रावणः ॥७५॥ यत्नस्थाणं तत्र यथा रामेस्थामाभ्यान् ॥ यतो धीते यथाधीते रामात्संदेशं एते
मांजलिः ॥७६॥ यतोजन्म यथा गंगा हरिपादात्प्रजायते ॥ यस्माद्युत्कर्षणं तत्र रामो वीरोऽस्य तः ॥७७॥
वारणं च यतस्तत्र यथा दुर्विनयात्पिता ॥ ततयं वारयत्येषः रामो मान्तरकालवान् ॥७८॥ अन्या
र्थादिप्रयोगे च यथान्यो रामईश्वरात् ॥ भिन्नः कृष्णाद्युजात्स्वदाः रामादाराद्विभीषणः ॥७९॥
रामान्नैव तु रक्षोभ्यो न च रामाद्दते सुखं ॥ दिग्देशकालयोगे च ग्रामात्पूर्वं स्थितिर्मम ॥८०॥ उत्क
र्षा श्रीमहेशपत्तनाराज्यमुत्तमं ॥ रामो सौक्ष्मणाज्ज्येष्ठो विनायोगेपि दृश्यते ॥८१॥ विनारा
मान्न मुक्तिः स्याद्धनः स्यात्क्षणं ततः ॥ पृथग्यस्मी स्याद्यथा रामः शत्रोरुन्नासयत्ययं ॥ पितृष्ठरुज
नीस्याद्देतेयं सर्वत्र पंडितैः ॥८४॥ कृत्यर्थधातोः करणे षष्ठी वा जयते यथा ॥ न तो रामस्य फलेरेघ फ
लानां वा वने वसन् ॥८५॥ अनादरे च षष्ठी स्यात् सप्तमी च यथा नरः ॥ पश्यतो हरिमिद्रव्यं तस्करस्त्व ४

जन्मभयां परमक्त्रि प्रायश्चपान्स

तदाह्यांशिंस्मर्यः ध्यायमः ॥१॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

धिपश्यति ॥८६॥ निर्द्धारणे च षष्ठी स्यात्सप्तमी च यथा वरः ॥ रामो नृपाणां शूराणां नृपेष्वपि धनुर्द्ध-
रः ॥८७॥ कृत्ययोगे वा षष्ठी भवेत्कर्तरि यथा ॥ रावणस्य पुरी लंका गंतव्या राममूपतेः ॥८८॥
सप्तमी सति योगे स्यात्सति रामे कुतो भयं ॥ सत्यर्थयोगे पि यथा रामे न रकभीर्न हि ॥८९॥ निमित्ता-
त्कर्मसंयोगे शार्दूलं हंति चर्मणि ॥ निमित्ते च यथा मुक्तौ रामो यं सेव्यते मया ॥९०॥ क्रियया चेत्क्रिया-
लक्ष्यास्तत्र स्यात्सप्तमी यथा ॥ मयि खादति रामो गान्मयाप्यामत्कृपागतः ॥९१॥ एवं सर्वेषु लिंगेषु
रा विभक्तिवचनेषु च ॥ उक्तानुसारे विज्ञेयमुदाहरणमुत्तमं ॥९२॥ इति प्रबोधचंद्रिकायां कृतौ वैजलभू-
पतेः ॥ विभक्तिचंद्रिकामध्ये समाप्ता स्यादिचंद्रिका ॥९३॥ श्री ॥ छ ॥ अथ त्यादिविभक्तीनामुदाहरण-
मुच्यते ॥ त्रयः स्युः पुरुषास्त्यादेः प्रथमो मध्यमोत्तमौ ॥१॥ एकद्विबहुसंज्ञं च त्रिष्वस्या द्वचनत्रयं ॥ उदा-
हरणमेवेषां रूपश्चाद्विभविष्यति ॥२॥ प्रथमो नाम्नि योगे च त्वयुष्मद्योगे च मध्यमः ॥ उत्तमो स्मत्सयोगे
चेगम्यमानेष्वयं विधिः ॥३॥ यथा जयति रामोरीन्नृमो च जयथ यत्नेनारिघ्नं ॥ रामा जयंति संग्रामे दुर्ज-
नान्वैरिलंगणान् ॥४॥ जयसि त्वं रिपुं राम जयथो रिपून्वां रणे ॥ हे रामो युधि हे रामा यूयं जयथ वै-
रिणः ॥५॥ अहं जयामि रामस्य भक्त्या नरकमागतं ॥ आवां जयावः कलिनं जयामो वयमुत्तमं ॥६॥
सादीनां नवधा प्रोक्तं परस्मैपदमुच्यते ॥ उत्तरार्द्धं नव ज्ञेयमात्मने-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वै० का०

॥१॥

पदसंज्ञकं॥७॥ परस्मैपदमादिष्टं धातोः कर्त्तरि केवलं॥ यथा खादति रामोयं लक्ष्मणेन
सहादनं॥ आत्मनेपदमादिष्टं धातोः कर्मणि केवलं यथा लुकूलते रामो वने चासं सल
क्ष्मणः आत्मनेपदमादिष्टं भावकर्मणि केवलं॥ तत्र भावे यथारण्ये रामेण वर्त्तिष्यते
यथा कर्मणि रामेण जीयते शत्रुरुद्धतः॥ यथा कर्त्तरि रामस्य शोभते मुखमिंदुवत्
॥११॥ सकर्मकाकर्मकाकर्महीना धातवो द्विविधा मता॥ सकर्मकानां धातूनां
त्यादिः कर्त्तरि कर्मणि॥१२॥ अकर्मकानां धातूनां भावे कर्त्तरि जायते॥ रमते रा
मचंद्रो सो वने रामेण रम्यते॥१३॥ यथा कर्त्तरि रामो सौ संख्ये जयति वैरिणः॥
यथा कर्मणि रामेण जीयते रिपुरुद्धतः॥१४॥ प्रधानकर्मनित्यादि जायते हि
द्विकर्मणः॥ यथा रामेण सीतैषा नीयते निर्जनं वनं॥१५॥ अप्रधाने दुहादीनां यथा रामे
ण दुह्यते॥ पृथ्वीवरत्नमुख्यानि यान्यत्र समरं रिपु॥१६ मया त्वरध्यत्रेबुद्धिः श्रीरामपादपं
कजं॥ सिनयाम्यच्छले रामं यथा नमति भिक्षुया॥१७॥ भिक्ष्यते लक्ष्मणेनासौ रामो नुग्रहमु
त्तमं॥ रामेण चिंत्यते पुण्या गंगा संभाषिते जनः॥१८॥ सिच्यते लक्ष्मणो धर्मं दुहद्दुर्जनो धृ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

उत्पद्यते गुरुस्नेहो रामो यं ध्रियते वनं ॥ वाचमा जल्प्यते रामस्त्रायते भ... लनं

काम्यते घोटकः शूरैस्ताकैर्वेदश्चन्ते धनं ॥ २१ ॥ भावकर्मभ्रमः ... नस्स्यादयः केचनाधु
ना ॥ कथ्यन्ते कर्तेशिवरः खलस्ते हेविलीयते ॥ २२ ॥ जायते रामचन्द्रस्य सुखकोत्तिः प्रणीयते ॥
दृश्यते सेवकः ... दुःसंन्यासी शास्यते द्विजं ॥ २३ ॥ रज्यते सतीरामे ध्रियते खड्गमस्तु युध्यकु ॥ तेभ
दीयः प्रकीर्यते रात्रौ खिद्यते विरही जनः ॥ २४ ॥ रामः प्रपूर्यते विश्वं कीर्त्यते वचमच्युते ॥ श्रूयो
यं शक्यते युद्धे रामो यं पीयते पयः ॥ २५ ॥ शास्त्रं च बुध्यते रामः सनान्यमन्यते जनं ॥ रामो नूतप्य
ते हंतु दूयते विरहातुरः ॥ २६ ॥ ... यते क्षीयते चासौ डीयते पर्लवैर्वनैः ॥ डीयते भयतः पक्षीमति
रेषा प्रलीयते ॥ २७ ॥ ज्ञानकौ ... यते रामस शिता दीयते वरं ॥ श्रीयते रामचंद्रोसो प्रमोदीनांच मी
यते ॥ २८ ॥ चंद्रमा दीप्यते रात्रौ सेतु दूरात्समापूर्यते ॥ कौशल्यात्स्यपते सूसुकार्ययांच म्रीयते जनाः ॥ २९ ॥
एता दृशानि रूपाणि भवेयुर्भावकर्मणोः ॥ अन्यान्यपि यथा प्राप्तमुह्यस्त्वेतायमे स्वच ॥ ३० ॥ छ ॥
इति प्रबोधचंद्रिकायां कृतौ वैजलभूपतेः ॥ विभक्तिश्चंद्रिका मध्यैस्समाप्ताद्यादिचंद्रिका ॥ ३१ ॥ छ ॥
अथ षट्कारकाणीह कथ्यन्ते कथितान्यपि ॥ अर्थापूतो विभक्तीनां कारकत्वेन दर्शिताः ॥ १ ॥ कर्ता च
कर्म करणं संप्रदानं तथैव च ॥ अपादानं तथाधारः इति षट्कारकाणि वै ॥ २ ॥ सकर्तायः क्रियां साक्षा
दुःसादयति सर्वतः ॥ तत्कर्म क्रियया यत्नु विषई क्रीयते नरां ॥ ३ ॥ क्रिया निष्पाद्यते येन करणं
यी

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यत्रैवधीयतेसंवसिरधाधारउच्यते२

वैजल.
६

तदुदाहृतं॥संप्रदानंतथाख्यातंयस्मैसम्यक्प्रदीयते॥४॥यदपादीयतेनूनंतदपादानमुच्यते॥५॥
स्वतंत्रहेतुकर्मोक्तानुक्तकर्त्रिंतियचथा॥उदाहरणमेवेषारूपश्चाविभर्ष्यिति॥६॥स्वतंत्रकर्ता
सभवेन्निरपेक्षे।क्रियासुयः॥यथाभजाम्यहंरामंभक्त्यारामःप्रसीदति॥७॥सहेतुकर्ताभवतिकु
र्वंतंप्रेरयेत्तुयः॥यथायातुवनंरामःसीतांतुप्रापयत्सरं॥८॥गतिबुध्यशनार्थेषुशब्दकर्मस्वकर्मसु॥
ग्रहतोयोभवेत्कर्त्तासहेतोकर्मजायते॥९॥गमनार्थेयथारामोवनंगच्छतिधार्मिकः॥रामंदशर
थोराजाविपिनंगमयत्यसुम्॥१०॥नीवह्योर्गमनार्थेषुप्रतिषेधोभवेद्यथा॥जानकींनयतिश्री
मान्योध्यांरघुपुंगवः॥११॥जानकींनाययेत्तांसीतांरामेणधीमता॥एवंयहिरुदाहार्यमर्थबु
ध्यर्थेधातुषु॥१२॥लक्ष्मणेबुधयेत्कार्यंरामस्तंबोधयत्सदा॥भक्षणार्थेयथारामोभक्ष्यभक्षैषु
साधुकः॥१३॥रामोभोजयतिप्रीत्यासीतासद्यनमोदनं॥भक्षणार्थेनिषेधंस्यादादिखाद्योस्तुनय
था॥१४॥रामोनूमतिसीतानंरामेणादयतिक्षितं॥एवंखादयतिरामोन्नंजनेनखादयतितेप्रिया॥१५॥
शब्दकर्मसुरामोसोशास्त्रंपठतिबुद्धिमान्॥तंगुरुःपाठयत्येनंनिषेधोह्वयर्यथा॥१६॥रावण
ह्वयतिश्रीमान्रामसंरावणंरिपुं॥रामेणाह्वाययत्येषमहाबलोविभीषणः॥१७॥अकर्मसु
यथारामःशेतेतंशापयत्यसौ॥सीताचनिषेधःक्रंदेश्चंतथाशब्दायनेरपी॥१८॥यथासौक्रं
दतेसीतासीतायाक्रंदयत्स[illegible]मचंद्रस्यविरहेह्येवंशब्दायनेरपी॥१९॥हरतेश्चेवंकरोते

राम१
६

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441 106
M-1900
Dist Nagpur

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्वस्या ... मि स्वयं ॥ ... पेषपाथेयं १

... थिनः प्राज्ञैस्तथो दृढ्क्रियते मया ॥२०॥ पाथेयं रामचंद्रस्य लक्ष्मणं
... कार्यं रामः कारयति द्रुतं ॥ लक्ष्मणं कार्यमस्तु नालक्ष्मणे नेति वा गमवेत् ॥२२॥
... ॥ अभिवादयते रामं गुरुं रामेण वा पिता ॥२३॥ ऊंकां पश्यति रामो ये
... कोरामेण ... लमुह्यता ॥२४॥ उक्तेदन्यत्र वास्सेव हैतौ कैनु श्रुकमता ॥
न्ये पानकश्चपस संपाचकैः पाचयेत्यसौ ॥२५॥ ... यसेष शुद्धेण दा पयसेष ते नवै ॥ इत्येवमोद्दिवो द्व्यम
तुं कर्मापि वा लके ॥२६॥ कर्म कर्ता यथा रामः सौदनं पचते स्वयं ॥ उक्तकर्माथ यथा रामो रावणं हंति सायकं ॥२७॥
श्रुतु कर्कर्त्री व यथा रामेण हन्यते रिपुः ॥ सर्वत्राप्योक्ते प्रथमा शेती पानुक्तकर्तरी ॥२८॥ निवर्से च विक
... प्राप्यं चेति त्रिधा भवेत् ॥ कर्म तत्स ... न्येयमीप्सितानीप्सिता ... ॥२९॥ ... निर्ईते गृह्यस्वं मावि
... दाहृतं ॥ घटया मिसुवर्णानी रामचंद्रस्य कुंडले ॥३०॥ इत्यादीनि वर्णानी ... नुक्रमपि चेष्यते ॥
विकृतं क्रियते यत्तु तद्वि कार्यमुदाहृतं ॥३१॥ रामः काष्ठं तुनाप्येव काइं कोशाकरोति चै ॥ सिद्धमेवान्यतो
यत्तु प्राप्यते प्राप्यमीप्सितं ॥३२॥ यथा ... रामस्य रामचंद्रं भजाम्यहं ॥ कंदर्पशरमूढात्मा सी
तां हरति रावणः ॥३३॥ क्रोधांधः खादति विषमिति प्राप्यमनीप्सितं ॥ ईप्सितानीप्सितं प्राप्यं यथा
बालः क्षुधाकुलः ॥३४॥ मुनाक्षिसरजास्फालं फलं धूलिमलोमसं ॥ क्रमेन उत्पते दुग्धं गोरपानु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वैभल
७

पयस्विनी॥३५॥इदंवीकथितंप्राधान्यमुक्तंचेत्स्यचगम्यतां॥उपयोगनिमित्तंचयत्तदेवाकथितंम
तं॥३६॥कर्तृकर्मयथारामःसीतांकारयतीप्सितं॥करणंद्विविधंप्रोक्तंवाह्यमाभ्यन्तरंयथा॥३७॥
शरीरावयवंयत्तुतदाभ्यंतरमुच्यते॥तद्भिन्नंवाह्यमाख्यातंतयोर्वाक्यंनिगद्यते॥३८॥रामोरावण
मूर्द्धानंनिकृंततिशितैःशरैः॥अयोध्यांदीर्घयायातीजानक्यासहराघवः॥३९॥आभ्यंतरंयथा
राममात्मनैवभजाम्यहं॥सीतावलोकतेरामंनयनांतेनसस्मितं॥४०॥सानुरागकटाक्षेणरा
मःसीतांवलोकते॥संप्रदानंत्रिधाप्रोक्तंप्रेरकंचानुमंत्रिकं॥४१॥अनिराकर्तृकंचेतितत्रप्रेरक
मुच्यते॥भुक्तिमुक्त्यर्थरामोऽकददातिकरुणान्वितः॥४२॥महत्यमुक्तिंप्रदेहीतिप्रेरणात्प्रेरकंमतं॥अ
र्थानुमंत्रिकंकिंचिदुच्यतेतापसोवने॥४३॥अप्रेरणाप्रमभक्तस्यचानुमत्येणाकमेणा॥अनुमंत्रिकं
मवेदेतदनिराकर्तृकंयथा॥४४॥पंचोपचारैरामायभक्तोकःप्रयच्छति॥अनिराकरणादेत
दनिराकर्तृकंयथा॥४५॥अपादानंद्विधाप्रोक्तंचलंचाचलमेवच॥चलनादपायनानारीणानि
र्यातिविषमंविषं॥४६॥अचलंचयथाद्रुष्टासत्रंरामेयतत्यधः॥हिमाद्रेरागतागंगासमुद्रमुद्धले
मुक्षितं॥४७॥चतुर्थीचाधिकरणंतत्राभिव्यापकंतथा॥रामभक्तेभवेन्मुक्तिः॥सीतायांवपु राम १ ७
निश्रेता॥४८॥नदीपश्लेषकंरामःश्रीमान्सिंहासनेस्थितः॥स्मितंचवीक्षतेभूयोवैदेहीशायने

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्वौ च त्रयश्चेति गद्यत्रा ॥ पंच ष[illegible]ट् रषाः ॥ सप्त षट् सप्त षाः ॥

स्थिता ॥ ४९ ॥ अथ वैषयिकं रामो योध्यायां वसति स्वयं ॥ वने वसति शार्दूलः स्विद्गृह्वा गिरिगह
रे ॥ ५० ॥ अथ सामीपकं रामः कपिसैन्यसमन्वितः ॥ आगतः स्वागते घोरे गंगायां वसति स्वयं ॥ ५१ ॥
ननु संवधकस्याकिं न्नकारत्वा महोच्यते ॥ कारकं हि क्रियाहेतुः संवंधस्याप्रबोधिता ॥ ५२ ॥ साक्षा
क्रियाभिसंवंधः कारकं हि विदुर्बुधैः ॥ स्वातंत्र्यस्य विवक्षाया स्थाल्लीपचतिसेवकः ॥ ५३ ॥ पाचकः
पाचयतीत्यादौ यथा स्वातंत्र्यतो भवेत् ॥ न तथा क्वापि संवंधो यथा रामस्य सेवकः ॥ ५४ ॥ इति प्रबो का ५
धचंद्रिकायां कृतौ वैजलभूपतेः ॥ समाप्तासकलाश्चाध्वरा वराकारकचंद्रिका ॥ ५५ ॥ समासः ष
ड्विधो नाम्ना सेयत्तत्पुरुषस्तथा ॥ कर्मधारयसंज्ञश्च बहुव्रीहिस्तथैव च ॥ १ ॥ द्विगुर्द्वंद्वो व्ययीभावः
प्राधान्यं च चतुर्विधं ॥ पूर्वोत्तरोभयान्येषां पदार्थानां विकल्पनात् ॥ २ ॥ तत्पुरुषो द्विप्रधानस्तत्रैधा
नेकै ॥ प्रधानतो यथा पूर्वकायश्चापटकायवत् ॥ ३ ॥ अथोत्तरपदार्थस्य प्राधान्ये रामसेवकः ॥ द्वि
प्रधानस्तु कर्मधारयो पि भवेद्यथा ॥ ४ ॥ रामः पुरुषसिंहोयं पूर्वप्राधान्यमीदृशं ॥ नीलोत्पलमि
वास्याक्षी चेत्फल्गुरपार्थिवात् ॥ ५ ॥ द्विप्राधान्यं वै बहुव्रीहेरन्यत्र चोभयत्र च ॥ तत्रान्यार्थप्रधानं यत्स
सम्राम्मतो निगद्यते ॥ ६ ॥ स्मरनरामो हम निशामुभयत्र पदार्थके ॥ प्रधानतार्थी यद्वौद्वौः पंचैषाः सं
संषास्तथो ॥ ७ ॥ उभयत्र पदार्थे च द्वंद्वे प्राधान्यमिष्यते ॥ गुरोरादेशतो रामलक्ष्मणौ वनगामि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ण ॥ प्रधानत्पुरुषो विभक्त्यश्च समभेदतः ॥

वेजलब ८ नो॥९॥ अप्रधाने ऽव्ययीभावः पूर्वस्मिन्नश्वपदार्थके॥ उत्तरस्मिंस्तत्पुरुषस्मिन्नप्रधान्यमिहस
वैतः॥८॥ यथोपरामं निष्कामि कृष्ण स्यो हरेर्वचः॥ उत्तरस्त्र यथा नैव संसारे त्रसुखप्रनी॥१०॥
अन्यत्र यथोन्मत्तगंगं देशो निशोभते॥ एवमेव प्रकारेण प्राधान्यं कथितं मया॥११॥ समासानां
पुनः श्वेषां चातुर्विध्यं निगद्यते॥ स्यान्नित्यस्त्वमनित्यस्त्वं लुक् चालुक्यमेव च॥१२॥ तत्र नित्यस
मासो यं कुंभकारे स्त्रलावकः॥ अनित्यराजपुरुषो राज्ञः पुरुष इत्यपि॥१३॥ लुक् समासो य
थारामः स्यात्पुरुषपुंगवः॥ अलुक् समासः श्व यथा कंठेकालो यथोरगः॥१४॥ अथैते षांस
मासानां भेदः प्रत्येकमुच्यते॥१५॥ स्यात्प्रथमातत्पुरुषो पूर्वकायो धरांगके स्याद्द्वितीयातत्पु
रुषो धन्यो रामः श्रितः पुमान्॥१६॥ स्यात्तृतीयातत्पुरुषो यथा धान्यार्थ इष्यते॥ स्याच्चतुर्थीत
त्पुरुषो यूपदारु विराजते॥१७॥ स्यात्पंचमी तत्पुरुषो रामे शत्रुभयं क्वचित्॥ भवेत्षष्ठी तत्पुरुषो
रामभक्तो भवाम्यहं॥१८॥ स्यात्सप्तमी तत्पुरुषो भक्तिशौंडो मुरद्विषः॥ नञ्च तत्पुरुषो द्वेषः यथा
ने को हरिप्रियः॥१९॥ शौंड धूर्ते कितवव्याडप्रवीण संवीतांतरधीन पटु पंडित कुशल चपल राम १
निपुणानि एते शौंडगुणाः॥ कर्मधारय एवं स्यात्सोऽपि धातु निगद्यते॥ विशेषणपूर्वपदो य ८
था नीलोत्पलं वरं॥२०॥ विशेषणोत्तरपदो यथा सादिखचकः॥ विशेषणोभयपदो यथाशी

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

केशेषु केशेषु गृहीत्वा इदं युद्धं प्रवर्तते केशाकेशि॥

[illegible]

तोसमक्षुनं ॥२१॥ उपमानपूर्वपदो रामः [illegible] मः॥ उपमानोत्तरो रामस्त्वं दुःपुरुषकेस
री॥२२॥ संभावनापूर्वपदो रामः श्रुरो [illegible] प्यहं॥ अवधारणापूर्वपदो यथा राम धनं मम २३
स स्वधा स्याद्बहुव्रीहिर्द्विपदस्तत्र के [illegible] विहाय सो भवेत्सु द्विविभक्तिषु॥२४॥ रामोत्तुर
क्रो राम्मोहं चिरं सेवितो राघवः॥ उपमान [illegible] यहं विगतकल्मषः॥२५॥ क्रतुप्रणामो रामो साधि
स्याद्विपदो भवेत्॥ अथ [illegible] बहुव्रीहिर्निगद्यते॥२६॥ पराक्रमोपार्जितयशा मही
पतिप्येवं॥ सुग्रीवक [illegible] वृक्षमाहनेरावणः॥२७॥ संख्योत्तरपदो रामः बहुव्रीहिर्निग
द्यते॥ उपविंशा अयु [illegible] राममेव स्मरामि अहं॥२८॥ संख्योभयपदोप्येवं द्वित्रा रामानुवर्ति
नः॥ सहपूर्वपदश्चायं सानंदो रघुनंदनः॥२९॥ व्यतीहारस्वभावश्च यथायुद्धं न संमतं॥ केशा
केशि मनन्वो पि दंडादंडि समीहितं॥३०॥ दिगंतरालविषयो यथा दिक् पूर्वदक्षिणा॥ इयमुत्तर
पूर्वी स्यादियं दक्षिणपश्चिमा॥३१॥ द्विगुर्द्विधैकवद्भावी नैकवद्भान्वितः॥ आद्यो यथा पंचफली
त्रिशृंगी चर्मत्तुवयी॥३२॥ यथा स्यैनैकवद्भावी त्रिलोकाश्च चतुर्दश॥ अथ द्वंद्वसमास
श्चतुर्धा सन्निगद्यते॥३३॥ समुच्चयान्वाचययोः समासो नैव सिध्यति॥ इतरेतरसमाहारो यथा
तौ रामः सलक्ष्मणो॥३४॥ रामलक्ष्मणशत्रुघ्ना जयंति क्षितिमंडलीम्॥ समाहारो यथा शंखपट

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वेभ.
९

हंसोभनेधुना॥३५॥ भेरीमृदंगमनिशंशशंकुंजनयानिस्फुरां॥ हि प्रास्याद्व्ययीभावोनामपूर्वे
पदोयथा॥३६॥ नसुखप्रतिसंसारे नसुखंप्रतिमेगृहे॥ सोऽव्ययपूर्वपदोयथास्यादुपनोरणं॥३७॥
अहर्निशं मे मनसि निष्ठस्यति सुखान्वितं॥३८॥ इति प्रबोधचंद्रिकायां वेलंतौ वेजलभूपतेः॥ समास
चंद्रिकाख्येषा समासाविश्वकाशिनी॥३९॥ छ॥ तद्धितास्त्रिविधाज्ञेयाः केचित्सामान्यवृत्तयः॥
केचिदव्ययसंज्ञाश्च केचिद्भावार्थवाचकाः॥१॥ सामान्यवृत्तयस्तत्र कथ्यंते केचनाधुना॥ गुणो
स्यास्तीति गुणवान् रामो गुणवती प्रिया॥२॥ गुणवद्राघवकुलमेवं सर्वं सर्वत्र बुध्यमानैः॥ चूडा नाम
स्याराम चंद्रो सौ चूडालः श्वेतलक्ष्मणः॥३॥ स्यादिभिस्तद्धितेकृद्भिः समासश्च विधीयते॥ येषु व
कारकस्तत्र प्रथमैव च नान्यतः॥४॥ उक्तानां हि पदार्थानां त्वाधेः संख्याभिगम्यते॥ कृत्तद्धित
समासेष्वलिंगसंख्याविभक्तयः॥५॥ यथाहरासिरामेण सानुरागेण सादरं॥ पीयंते मेय
यसी वाचः सुधारससहोदराः॥६॥ रिपुंजयति रामो यं रामेवाजीयते रिपुः॥ सीतासुखेन
जीयते पुरी दु विकचां वुजे॥७॥ रामो सो कारकः सीता कारिका कारकं कुलं॥ स्त्रुवं कृत्क राम१
तैरीत्यस्य लिंगादि भजते नरं॥८॥ रामश्च वैयाकरणः सा वैयाकरणी वधूः॥ न द्वैप्याक
रणं सैन्यमित्यं भवति तद्धितं॥९॥ कृतप्रणामो रामायं कृतप्रणामं च नकुलं॥ सीतकृतप्रणा ९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

षासमासः कारके कृते ॥१०॥ प्रकृतिर्विकृतिश्चापि स्यादुत्कारादेर्घृतानर्हा ॥ वाचकेः
प्रकृतेः संख्या गच्छते विकृतेर्न ही ॥११॥ जायंते न नवो रामपटः स्वर्णानि कुंडले ॥ क्रियं
ते रामचन्द्रस्य पच्यन्ते न च तंडुलाः ॥१२॥ तंतवो रामचंद्रस्य पटो भूताश्च तंडुलाः ॥ कृता
ओदनमित्यादौ लिंगादिकमिहेष्यते ॥१३॥ प्रधाने कर्मणि भवेत् वाचको हि द्विकर्मणां ॥
अप्रधाने दुहादीनां हेतौ कर्तुश्च कर्मणि ॥१४॥ अयोध्यां नीयते सीता रामेण गृहक
र्मणि ॥ रामो यं पच्यते मुक्तिमयाऽसंसारभीरुणा ॥१५॥ रामो यं प्राप्यते पित्रा वनवासमव
ज्ञात्मना ॥ गुरुणा भाष्यते शिष्यः शास्त्रं वा भोज्यते पयः ॥१६॥ स्ववध्ये घं विशोष्यं स्यादव
ध्रुवच्छेदकमुत्तमं ॥ तद्धि शोषणमाख्यातं पदं विश्रुतिकोविदैः ॥१७॥ रामाद्विष्टतको हंडा
द्विमेति युधि रावणः ॥ रामस्य रावणानीककालस्य युधि विक्रमः ॥१८॥ रामे विरहती स्फरि
ता विजयश्रीरहर्निशं ॥ जानकीवदनाम्भोजमधुपानमधुव्रते ॥१९॥ अत्राघस्य विधेयतं
न त्वायं नियमो न हि ॥ स्यानंदजहल्लिंगमदहद्वचनं न यत् ॥२०॥ रामभक्तिः प्रमाणं करुणा
भाजनं हरिः ॥ मुक्तिक्षेत्रमियं काशी त्यजल्लिंगमीदृशो ॥२१॥ रामदाराश्च सीतोयं स्त्रियेमसर

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वैज०
६०

सः खलु ॥ रामभक्तिमुक्तिग्रहाभजहद्वचनं पदं ॥२२॥ बहुव्रीहिसमासो हि स्वलिंगानि जहत्स
मी ॥ सर्वंशारद विशेष्यस्यैव लिंगादिकमुपासते ॥२३॥ अङ्गीकृते प्रणामो ये रामो वीक्षितमुदार
कः ॥ अनाहता परास्ते यमिना घवगम्यते ॥२४॥ उपमानोपमेयत्वं स्यादुद्देशे लिंगसंख्ययो ॥
रभिन्नेव विमुक्तिस्यादुपमानोपमेययोः ॥२५॥ लिंगभेदे यथा रामपत्नी मदनतिः परं ॥ मन
मातंगइव सामं जुवाकूपरपुष्टिवत् ॥२६॥ यथा वचनभेदेनेकं दर्पमिवं सुंदराः ॥ यूयं सुवानोरा
मस्याभक्ता अहमिवोत्तमः ॥२७॥ त्वं रामभिव पश्यामि रामे लोवत्स या जिनः ॥ दुर्जयाः शात्रवः स
वैरामायेवनमोस्तुते ॥२८॥ त्वं भो रामादिवाशेषा रखेलेविभ्यति शात्रवः ॥ रामस्येव वचने येषां किभिरस्त्रै
लोक्यगामिनि ॥२९॥ त्वयि राम इव प्रीतिं भजंते सकला जनाः ॥ एवं लिंगत्रये स्यापि वचनत्रितये
पि च ॥३०॥ विंशत्याद्याः सदैकत्वे संख्याः संख्येयसंख्ययोः ॥ संख्यार्थे पत्रे यदा संख्या स्तद्वा द्वादि
कं भवेत् ॥३१॥ विंशतिं रामभक्तोः स्याद्विंशती रामभक्तयः ॥ सहस्रं रामभक्तानां विंशती रामभक्त
यः ॥३२॥ लक्षं च रामभक्तेषु कोटिरामस्य भक्तयः ॥ संख्यायंते यदा ह्रस्व त्वाद्वित्वादिकं भवेत् ॥३३॥
यथा विंशतयस्तिस्रो रामभक्ता रानानि च ॥ चत्वारि भक्तयस्तिस्रः स्तिस्रः सैन्याभिकोटयः ॥३४॥
समुच्चयेन वाक्यं चेद्बहूनां बाहुयोश्च वा ॥ अंगं च यात्रितो संख्यावाचनोपि कल्प्यते ॥३५॥ रामभ

६०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रामचंद्रश्च सीता च वनं गच्छति गच्छतः ॥ रामश्च लक्ष्मणश्चापि भरतश्च प्रयान्ति च ॥ ३६ ॥ प्रयाति
वा पुरी स्त्रीयां जेनाजेनार एव च ॥ तेजस्विनस्तेजस्वी च गुणी गुणिन एव च ॥ ३७ ॥ पुरुषेषु त्रिभवेद्य
एव पुरुषः परः ॥ समुच्चये स एव स्यात् संख्या वापि तदग्निमा ॥ ३८ ॥ यथा रामश्च सीता च गच्छामो विपि
नं वनं ॥ रामस्त्वमहमप्याशु गच्छामो गुरुशासनात् ॥ ३९ ॥ अहं च त्वं च रामश्च गच्छेयुर्नजनं वनं ॥
मथ आदिक्रियादेव प्रत्ययाइ नरेपि च ॥ ४० ॥ मुख्यो गौणो लाक्षणिकः प्रयोगस्त्रिविधो भवेत् ॥
मुख्यस्यार्थेन सम्पन्नो यथा त्वं नरघूद्वहः ॥ ४१ ॥ गुरुयोगाद् द्वे गौणो रामकृष्णो धोविषमहत् ॥ राव
णं प्रति रामो सौ सिंहश्च करणं प्रति ॥ ४२ ॥ स्वार्थान्वयानां बाधेतु तत्सर्वस्यानुरोधतः ॥ लक्षणा
कल्प्यते सापि द्विविधा स्याद्योगतः ॥ ४३ ॥ अजहत्स्वार्था जहत्स्वार्था तत्राद्या कथ्यते मया ॥ स्वार्थसा
गो भवेद्यत्र अजहत्स्वार्थेति सा यथा ॥ ४४ ॥ रामो वसति पाथोधौ यमुनायां जनार्दनः ॥ यष्टीर्भोजे
यरवद्वाश्च खट्वा वदति संसदि ॥ ४५ ॥ यत्र स्वार्थापरित्यागो जहत्स्वार्थेव सा यथा ॥ क्षत्रिलो
पात्स्यमी काशीका केभ्यो दधि रक्ष्यतां ॥ ४६ ॥ पदार्थे व्यपदार्थे पीतात्सर्या लक्षणा च यः ॥ एवं स
र्वत्र बोधव्यमनुक्रममपि बालकैः ॥ ४७ ॥ जातिव्यक्तिपरत्वेन द्विविधा शब्दप्रवर्तनं ॥ तत्र याति
परत्वेन यथा त्वं भोजयातिथिं ॥ ४८ ॥ अत्रैकत्वमतंत्रं स्याद्द्विजनेचातियोगिता ॥ ब्राह्मणान्भो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वैजल॰
११

जयस्कंके थोता-त्रीन् भाजयत्यसौ ॥४९॥ आस्याभोजयितुं नैव शक्तो मिस्यवधार्यसः ॥ त्रीनेवभो
जयत्याशु ताश्चार्थानवधारणे ॥५०॥ तात्पर्यविषये शब्दः प्रमाणमिति निश्चितः ॥ श्रोतानंदनुसारे
ण शौरं वो धे प्रवर्तते ॥५१॥ विशेषं क्रियया यत्स्यात् पादुकं कर्मादिकं पुनः ॥ विशेषणं क्रियाप्राहत
देवेति सुनिश्चितं ॥५२॥ यथा मुक्त्वा वनं रामः प्रयाति भार्यया सह ॥ रामेण मन यो ध्यायां बुनां भुक्त्वा पश्चा
निच ॥५३॥ उक्तमेवोक्तानां पातिकृश्चिदुक्तमनुक्तानां ॥ अनुक्तमपि योक्तं स्यात् कश्चिद्देवपदान्तरैः ॥५४॥
ओदनैः पच्यते दृष्टो मयासत्तु रुषोप्ययं ॥ आरूढवानरो वृक्षः छिद्यते दृश्यते पिबा ॥५५॥ पटोयं सा
निको भाति रामेण परिधीयते ॥ कृतादिभिर्यदेवोक्तं स्यादौ रविनंदवेहि ॥५६॥ दृश्यन्ते वानरो रामो वि
लोकयति कोनुकौ ॥ छत्रं चव-धाकरं शब्दान् पृच्छति लक्ष्मण ॥५७॥ आरूढवानरं वृक्षं रामः प
श्यति सादरं ॥ कृताद्यैर्नोक्तमेवैनं दत्तुं कं स्यादिनाभवेत् ॥५८॥ दृश्यते गीयते रामो नटेन स्थीय
ते कचित् ॥ भोक्तुं पचति रामोयं मोदनं क्षुद्गणोगनः ॥५९॥ राम भक्तः समावीयं रामं भोजय राम१
ति स्वयं ॥ इत्याद्यनुक्तमेव स्याद् उक्तमिति बुध्यतां ॥६०॥ कर्मजन्यप्रसयेनान्यत्किंचिदनूच्य १०
ते यथा ॥ कृत्सेनदात्तद्यते गोभ्यां गवां रोरथं पयः ॥६१॥ मया प्रयाच्यते मुक्तिः रामाद्रामस्य
राम कैः ॥ पच्यते रामचंद्रेण याचते नौदनी ईनः ॥६२॥ केचित् कालादिकं चैवं सत्येचान्यस्य कर्म

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वैजल्ल णः ॥ रामेण श्रूयते धर्मो यागे संगीयते नटैः ॥ ६३ ॥ कांतेन गम्यते क्रोशं कांतया स्त्रियते नसा ॥
१२ अन्यच्च कर्मणो सत्वे कालाध्वाह कर्मजः ॥ ६४ ॥ कुंभकर्णेन सुप्यंते षण्मासा रामभूभुजा ॥ वने द्वाद
शवर्षाणि स्थीयंते गुरुशासनात् ॥ ६५ ॥ ६ ॥ इति प्रबोधचंद्रिकायां कृतौ वैजलभूपतेः ॥ इक्ष्वाकुचंद्रि
का सम्यक्समाप्ता च मनोरमा ॥ ६६ ॥ संवत् १८२० माघ कृष्ण ३० नदिने समाप्तं ॥ ६ ॥ श्रीरामो जयति ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

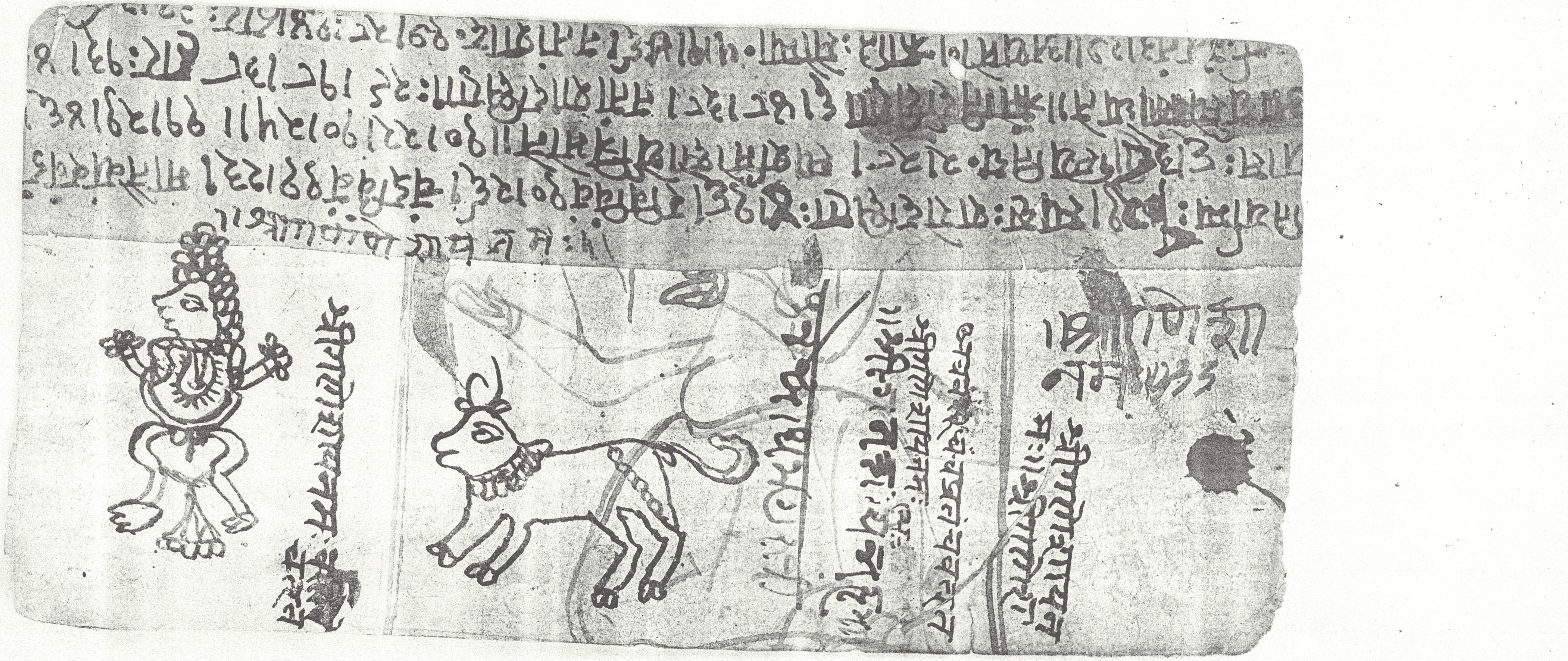

KKSU LIBRARY
RAMTEK
441 106
M-1900
Dist Nagpur

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=21.10.20 15:53
,TRANSFERRED=2020/10/21 at 15:55:50
,PAGES=23
,TYPE=STD
,NAME=S0004322
,Book Name=M-1900-PRABODH CHANDRIKA
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection